

Regulatory public administration in the education sphere

Регульовальне публічне адміністрування у сфері освіти

Diana Voron

Ключові слова:

публічне адміністрування, сфера освіти, органи виконавчої влади, регульовальне адміністрування, повноваження.

Key words:

public administration, sphere of education, executive bodies, regulatory administration, powers.

В останні роки сукупність діяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування визначається поняттям «публічне адміністрування», яке, на противагу керівництву, передбачає регуляцію людських дій і взаємодій у такий спосіб, щоб утримувати їх у межах керованості¹, а також передбачає наявність дій владних суб'єктів, що характеризуються зв'язками координації та реордінації. Публічне адміністрування охоплює як управління (у його науковому сенсі), так і публічно-сервісну діяльність владних суб'єктів.

Отже, перед дослідниками постає завдання систематизації та типізації публічно-адміністративної діяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування загалом, а також в окремих сферах і напрямках діяльності.

Деякі аспекти зазначеної проблематики досліджувалися в межах вирішення загальних проблем удосконалення адміністративно-правового регулювання та державного управління такими вченими, як: В. Авер'янов, Ю. Битяк, Р. Калюжний, А. Комзюк, Р. Мельник, В. Олефір та ін. Щодо наукових пошуків у царині публічного адміністрування у сфері освіти, то варто згадати таких дослідників, як: М. Ануфрієв, Т. Боголіб, В. Журавський, В. Конопльов, В. Кремень, М. Курко, В. Луговий, Т. Оболенська, О. Падалка, С. Петков, С. Сірополко, О. Сидоренко, В. Тюріна, О. Федоренко, Р. Шаповал та ін. Проте, незважаючи на широке висвітлення зазначеної проблеми науковцями та практиками, вона постає з новою актуальністю під час оновлення доктрини адміністративного права та приведення її у відповідність до вимог практики.

Так, публічно-адміністративна діяльність відповідно до різних критеріїв може класифікуватися за типами та видами. Традиційно в науковій і навчальній літературі виділяють регульовальне публічне адміністрування й адміністрування з надання послуг. Вони, зазвичай, розглядаються як певні протилежності, не зважаючи на те, що мають спільні риси і перехідні моменти. Для того, щоб структурувати більш детально адміністративну діяльність у сфері освіти, спираючись на критерій умов виконання поставлених завдань, виділимо регульовальне публічне адміністрування; планувальне публічне адміністрування; адміністрування з надання послуг і адміністрування зі здійснення контролю.

Регульовальне публічне адміністрування, згідно з традиційними поглядами, відображає діяльність, спрямовану на запобігання небезпекам². Такі повноваження реалізують наглядові адміністративні органи, які вживають точкових заходів втручання, коли видають приписи, заборони та локально контролюють сфери, які в усьому іншому розвиваються за своїми власними закономірностями. Регульовальне публічне адміністрування використовує, передусім, імперативні інструменти та встановлює межі для приватних інтересів. Тому воно є втручальним публічним адмініструванням у двополюсних адміністративно-правових відносинах, або втручальним і забезпечувальним публічним адмініструванням, якщо стояти на позиціях трьох сфер діяльності публічної адміністрації³.

¹ Тихонов А.. Социология управления / А. Тихонов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Канон РООИ «Реабилитация», 2007. – С. 181.

² Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Е. Шмідт-Ассманн. – К.: К.І.С., 2009. – С. 192.

³ Мельник Р., Бевзенко В. Загальне адміністративне право : [навчальний посібник] / за заг. ред. Р. Мельника. – К. : Ваїте, 2014. – С. 42.

Як зазначається в адміністративно-правових дослідженнях, у наш час змінилось розуміння змісту регулювального публічного адміністрування. Адже сучасне регулювальне публічне адміністрування охоплює не лише запобігання небезпекам, але і ризикам. Однак водночас зазнають змін його юридичні інститути: діяльність не обмежується застосуванням імперативних засобів, а використовує інструменти попередження та рекомендації, попереднього узгодження і порозуміння. Тому і двополюсні відносини «втручання – відвернення» перетворилися на багатопольні правовідносини. Регулювальне публічне адміністрування як таке не є застарілим типом публічно-адміністративної діяльності, а є виразом виконання найважливіших і доконечних завдань держави, що має реагувати на нові потенціали небезпек. Діапазон завдань сьогодні сягає від права технічної безпеки до профілактичної боротьби зі злочинністю⁴.

Згідно з положеннями Закону України «Про освіту», регулювальне публічне адміністрування здійснюють Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування.

Регулювальна публічно-адміністративна діяльність Кабінету Міністрів України здійснюється відповідно до положень статусного Закону України «Про Кабінет Міністрів України», а також галузевих нормативних актів «Про освіту», «Про вищу освіту» тощо. Переважну частину регулювальної діяльності уряд здійснює, коли реалізує функцію забезпечення проведення державної політики у сфері освіти і доступності для громадян освітніх послуг⁵.

Міністерство освіти і науки України як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, регулювальну публічно-адміністративну діяльність здійснює на основі таких повноважень: розроблення державних стандартів освіти; встановлення державних стандартів знань із кожного предмета; визначення мінімальних нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення навчальних закладів; формування пропозиції навчальним закладам щодо державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів на потреби держави; розробка та затвердження умов прийому до навчальних закладів; забезпечення підготовки і видання підручників, посібників; здійснення керівництва державними навчальними закладами тощо⁶.

Проект нового закону про освіту, що перебуває на обговоренні в парламенті, містить положення, які визначають більш деталізовано повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти та науки. Отже, до регулювального адміністрування належать такі повноваження: формування і реалізація державної політики у сфері освіти та науки; забезпечення функціонування Єдиної державної електронної бази з питань освіти; затвердження стандартів освіти; затвердження порядку визнання здобутих в іноземних закладах освіти документів про освіту, форми і змісту документів про освіту державного зразка; затвердження національної шкали оцінювання результатів навчання здобувачів освіти для кожного рівня освіти; розробка і затвердження умов прийому до закладів освіти; здійснення ліцензування освітньої діяльності та затвердження порядку проведення перевірки дотримання ліцензійних умов; формування й забезпечення функціонування системи сертифікації педагогічних працівників, затвердження порядку проведення конкурсу на посаду керівника закладу освіти (крім закладів вищої освіти) тощо⁷.

Повноваження центрального органу виконавчої влади деталізуються в окремих законах, які регулюють освітню діяльність за різними освітніми рівнями, а також у положенні про діяльність відповідного міністерства.

Так, Закон України «Про вищу освіту» не визначає додаткових повноважень порівняно з вищезазначеними, однак обмежує діяльність сферою вищої освіти. Наприклад, Міністерство бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері вищої освіти; формує перелік галузей знань і перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затверджує форми документів про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка; формує пропозиції та розміщує державне замовлення на

⁴ Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Е. Шмідт-Ассманн. – К.: К.І.С., 2009. – С. 192.

⁵ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

⁶ Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

⁷ Проект Закону про освіту № 3491-д від 4 квітня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639

підготовку фахівців з вищою освітою в порядку, встановленому законодавством; затверджує перелік спеціальностей, за якими здійснюється прийом на навчання; реалізує права й обов'язки уповноваженого органу щодо заснованих державою вищих навчальних закладів; встановлює порядок атестації педагогічних працівників вищих навчальних закладів для присвоєння їм кваліфікаційних категорій і педагогічних звань у порядку, встановленому законодавством; розробляє та затверджує стандарти вищої освіти і стандарти освітньої діяльності за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти; схвалює порядок присудження наукових ступенів спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів (наукових установ) тощо⁸.

Оскільки повноваження з реалізації регульовального публічного адміністрування становлять переважну частину компетенції органів публічної адміністрації, то і розподіляються вони у внутрішній структурі органів серед структурних підрозділів. У міністерствах, службах і агентствах повноваження зі здійснення регулювання розподіляються майже між усіма департаментами, управліннями та секторами. Зазначене можна простежити на прикладі Міністерства освіти і науки (далі – МОН) України. Його структурні підрозділи: департамент загальної середньої та дошкільної освіти, департамент професійної освіти, департамент професійної освіти, департамент вищої освіти, департамент науково-технічного розвитку мають аналізовані повноваження. Так, згідно з Положенням про діяльність, Департамент вищої освіти в межах своїх повноважень організовує виконання нормативно-правових актів, рішень колегії МОН, наказів і розпоряджень міністра та його заступників, перспективних і поточних планів роботи і здійснює систематичний контроль їх реалізації⁹.

Крім того, департамент забезпечує формування стратегічних напрямів розвитку вищої освіти, розроблення організаційного і правового механізму її функціонування з урахуванням науково-технічного прогресу й інших чинників, розроблення проектів законодавчих актів і нормативних документів із питань вищої освіти, оптимізацію мережі вищих навчальних закладів і закладів післядипломної освіти та їх структурних підрозділів, формування пропозицій і розміщення державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, формування переліку галузей знань і переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти; формування завдань на проведення наукових досліджень із проблем вищої освіти тощо.

Щодо регульовального адміністрування місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування у сфері освіти, то в чинному Законі України «Про освіту» повноваження відповідних органів наведені спільним переліком. Такі органи забезпечують розвиток мережі навчальних закладів і установ, організацій системи освіти, зміцнення їхньої матеріальної бази, господарське обслуговування; організують облік дітей дошкільного та шкільного віку, контролюють виконання вимог щодо навчання дітей у навчальних закладах; створюють належні умови за місцем проживання для виховання дітей, молоді, розвитку здібностей, задоволення їхніх інтересів; забезпечують доступ осіб з особливими освітніми потребами до державних і комунальних навчальних закладів шляхом створення безперешкодного середовища відповідно до законодавства за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів тощо¹⁰.

У проекті згаданого закону перелік повноважень не тільки розширений, але й диференційований залежно від організаційного рівня органу. Так, обласні ради відповідають за реалізацію державної політики у сфері освіти і забезпечення якості освіти у відповідних регіонах, забезпечення доступності повної загальної середньої освіти та професійної освіти; мають право засновувати, реорганізувати і ліквідувати заклади освіти, зокрема й для осіб з особливими освітніми потребами тощо. Районні, міські ради і ради об'єднаних територіальних громад відповідають за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території, забезпечення доступності дошкільної, початкової та базової середньої освіти, позашкільної освіти; закріплюють закладами середньої освіти територію обслуговування (крім випадків, встановлених спеціальними законами); гарантують доступність середньої освіти для всіх громадян, які мешкають на відповідній території, та вживають заходів для забезпечення потреби у дошкільній та позашкільній освіті; забезпечують організацію обліку здобувачів дошкільної та середньої освіти тощо. Сільські, селищні ради відповідають за реалізацію державної політики у сфері освіти

⁸ Про вищу освіту : Закон України від 1 червня 2014 р. № 1556–VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁹ Положення про Департамент вищої освіти міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. –Режим доступу : <http://mon.gov.ua/about/departamenti/departament-vishhoyi-osviti.html>

¹⁰ Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

і забезпечення якості освіти на відповідній території, забезпечення доступності дошкільної та початкової освіти; мають право засновувати, реорганізовувати і ліквідувати заклади дошкільної, початкової та позашкільної освіти, забезпечують їх діяльність та розвиток, а також здійснюють інші повноваження у сфері освіти, передбачені законами¹¹.

Питання про конкретний обсяг повноважень зі здійснення регульовального публічного адміністрування є більш-менш зрозумілим, оскільки відповідні повноваження передбачені нормативними актами і проблеми можуть стосуватися тільки їх занадто широкого або занадто вузького врегулювання. Так, сучасні дослідники звертають увагу на те, що саме завдяки занадто широкому обсягу регульовальних повноважень владних суб'єктів не забезпечується академічна автономія навчальних закладів, ключовими суб'єктами освітнього процесу є не викладач і студент вищої школи, а міністерські урядовці й університетські менеджери¹².

А втім, у статті хочемо звернути увагу не тільки на обсяг повноважень, а й на механізм захисту у стосунках між особою та суб'єктом, що здійснює регульовальне публічне адміністрування.

На наш погляд, основоположним елементом такого механізму є *законодавчі обмеження*. До них можна віднести конституційні положення, за якими органи влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. До того ж органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у такий спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Також Основним законом зазначено обсяг питань, які через свою особливу важливість можуть бути визначені виключно законами, що забороняє нормативне втручання у такі сфери органів виконавчої влади. Тому Закони України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про освіту», «Про вищу освіту» є, з одного боку, актами, що визначають повноваження, а з другого – вони встановлюють обмеження здійснення регульовального адміністрування відповідними органами.

У процесі публічно-адміністративної діяльності на практиці органами подекуди порушується така вимога, коли адміністративні акти ухвалюються всупереч законодавчим обмеженням. Однак суди визнають протиправним і скасовують такі рішення. Наприклад, Постанова Окружного адміністративного суду Автономної Республіки Крим (далі – АРК) від 15 липня 2013 р. щодо справи № 801/5598/13-а за позовом до Ради міністрів Автономної Республіки Крим про визнання протиправним і скасування розпорядження Ради Міністрів Автономної Республіки Крим від 23 квітня 2013 р. № 317-р «Про ліквідацію Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти і створення Кримської республіканської установи «Центр післядипломної педагогічної освіти»¹³. Судом було скасовано розпорядження Ради Міністрів АРК, оскільки воно суперечить положенням Законів України «Про вищу освіту» та «Про загальну середню освіту» щодо обмеження у визначенні типів вищих навчальних закладів, їх назв, а також призначення (у наведеному випадку – підвищення кваліфікації педагогів середньої школи).

Наступним елементом механізму захисту у стосунках між особою і суб'єктом, що здійснює регульовальне публічне адміністрування є вимога *юридичної визначеності*. Принцип правової визначеності є елементом принципу верховенства права і забезпечує стабільне правове положення людини шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування. Згідно з вимогами принципу юридичної визначеності, люди повинні мати змогу планувати свої дії з упевненістю, що знають про їхні правові наслідки. У науковій літературі зазначено, що такий принцип вимагає, щоб правові акти заздалегідь оприлюднювалися, діяли на майбутнє, були ясними, простими, точними, чіткими та несуперечливими¹⁴.

Розуміння принципу правової визначеності було сформульовано у Рішенні Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками, в

¹¹ Проект Закону про освіту № 3491-д від 4 квітня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639

¹² Федорченко Ю. Держава і система управління у сфері вищої освіти / Ю. Федорченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/articles/784-pro-upravlinnya-v-sferi-vishchoji-osviti>

¹³ Справа №801/5598/13-а. Окружний адміністративний суд АРК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32473533>

¹⁴ Погребняк С. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають з принципу правової визначеності / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 43; Богачова Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика) / Л. Богачова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/6063/1/Bogachova.pdf

якому зазначається, що «із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності та недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі»¹⁵.

Проте регульовальне адміністрування часто здійснюється з порушенням принципу правової визначеності. Про таке свідчить судова практика і справи, за якими адміністративними судами було скасовано рішення органів виконавчої влади у сфері управління освітою¹⁶. Можна згадати, наприклад, нещодавнє введення 24 квітня 2017 р. Міністерством освіти і науки України мінімального значення кількості балів із кожного конкурсного предмета зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) для спеціальностей галузі знань «Охорона здоров'я» на рівні не менше 150 балів¹⁷. Це було введено вже після того, як абітурієнти зареєструвалися на іспити ЗНО, тобто було не дотримано принципу юридичної визначеності під час унормування відповідних правовідносин, що і зумовило скасування норми.

Ще одним важливим елементом механізму захисту у стосунках між особою і суб'єктом, що здійснює регульовальне публічне адміністрування, є вимога застосування *принципу пропорційності*. Такий принцип є методологічною основою для судової перевірки владних дій під час здійснення функцій управління. У тлумаченні нормативних актів він зводиться до вимоги ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України про дотримання необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод і інтересів особи та цілями, на досягнення яких спрямоване рішення чи дія¹⁸. Узагальнюючі наукові дослідження підкреслюють, що принцип пропорційності є критерієм визначення відповідності обраних засобів поставленим легітимним цілям¹⁹ і застосовується за тестом із трьох компонентів: а) відповідність закону; б) необхідність у демократичному суспільстві; в) достатність і доречність засобів²⁰.

Отже, структуруючи адміністративну діяльність у сфері освіти та виділяючи регульовальне публічне адміністрування поряд із планувальним, адмініструванням з надання послуг і адмініструванням зі здійснення контролю, можна дійти висновку, що важливим в удосконаленні такої діяльності є не тільки раціональне врегулювання, а й обсяг повноважень зі здійснення регульовального публічного адміністрування. Не менш важливими питаннями є встановлення дієвого механізму захисту у стосунках між особою і суб'єктом, що здійснює регульовальне публічне адміністрування, до основних елементів якого належать: законодавчі обмеження, вимога юридичної визначеності, а також застосування принципу пропорційності.

Анотація

У статті досліджуються правові питання здійснення регульовального публічного адміністрування у сфері освіти в Україні. Зроблено висновок, що важливим в його удосконаленні є не тільки раціональне врегулювання обсягу повноважень, а також встановлення механізму захисту у стосунках між особою і суб'єктом, що здійснює регульовальне адміністрування. Серед основних елементів такого механізму проаналізовано законодавчі обмеження, вимогу юридичної визначеності та принцип пропорційності.

¹⁵ Рішення Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 19.

¹⁶ Див.: Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва у справі № 2а-987/09/2670.

¹⁷ Про затвердження Змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 13 жовтня 2016 р.: Наказ МОН України № 1236 від 24 квітня 2017 р. № 637 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0646-17>

¹⁸ Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 6 липня 2005 р. – № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

¹⁹ Публічне урядування права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції: [монографія] / за заг. ред. М. Савчина. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2015. – с. 46.

²⁰ Савчин М. Права людини в умовах екстраординарних ситуацій / М. Савчин // Права людини в Україні і світі: охорона, реалізація, захист. – К.: Інтерсервіс, 2015. – 190 с.

Summary

The article deals with the legal issues of the regulatory public administration implementation in the education field in Ukraine. The conclusion is made that not only the rational regulation of the powers is important, but also the establishment of a protection mechanism in the relations between the person and the entity that carries out the regulatory administration. Legal restrictions, the requirement of legal certainty and the principle of proportionality among the main elements of such a mechanism are analyzed.

Використана література:

1. Тихонов А. Социология управления / А. Тихонов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Канон РООИ «Реабилитация», 2007. – С. 181.
2. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання : основні засади та завдання систематики адміністративного права / Е. Шмідт-Ассманн ; пер. з нім. Г. Рижков, І. Соїко, А. Баканов ; відп. ред. О. Сироїд. – 2-е вид., перероблене та доповнене. – К.: К.І.С., 2009. – 552 с.
3. Мельник Р., Бевзенко В. Загальне адміністративне право : [навчальний посібник] / за заг. ред. Р. Мельника. – К.: Ваїте, 2014. – 376 с.
4. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794–VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
5. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
6. Про вищу освіту : Закон України від 1 червня 2014 р. № 1556–VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
7. Положення про Департамент вищої освіти міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/about/departamenti/departament-vishhoji-osviti.html>
8. Проект Закону про освіту № 3491-д від 4 квітня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639
9. Федорченко Ю. Держава і система управління у сфері вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/articles/784-pro-upravlinnya-u-sferi-vishchoji-osviti>
10. Справа № 801/5598/13-а. Окружний адміністративний суд АРК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32473533>
11. Погребняк С. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають з принципу правової визначеності / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 42–53 ; Л. Богачова. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістова характеристика) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/6063/1/Bogachova.pdf
12. Рішення КСУ від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі № 1–17/2005 // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 19.
13. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва у справі № 2а-987/09/2670 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>
14. Про затвердження Змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 13 жовтня 2016 р. : Наказ МОН України № 1 236 від 24 квітня 2017 р. № 637 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0646-17>
15. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 6 липня 2005 р. – № 2747–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
16. Публічне урядування права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції : [монографія] / [Т. Карабін, Я. Лазур, М. Менгджул, П. Трачук та ін.] ; за заг. ред. М. Савчина. – Ужгород : Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2015. – 320 с.
17. Савчин М. Права людини в умовах екстраординарних ситуацій / М. Савчин // Права людини в Україні і світі: охорона, реалізація, захист : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 3 грудня 2015 р.) / Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НЛПРН України. – К.: Інтерсервіс, 2015. – 190 с.

Діана Ворон,

аспірант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»